

III. MUSSOLINIHO POCHOD NA ŘÍM

1. Itálie po první světové válce

V listopadu 1918 po vítězství Dohody, jejímž členem byla i Itálie, slavili Italové vítězství jako dovršení risorgimenta: na severu byla osvobozena italská území, která byla dosud pod nadvládou Rakouska - Horní Adiže (jižní Tyroly) a Istrie. Začala demobilizace a probíhala postupně až do podzimu 1919. Jediné, co dostali vojáci propuštění do civilu, byly peníze na cestu do svých domovů. Po návratu domů se setkali s tvrdou skutečností. Nalezli rodiny ještě ve větší bídě, než v jaké je opustili. Anarchisté, komunisté a leví socialisté (tzv. maximalisté) přesvědčovali masy, že válka jim nepřinesla nic než bídu a utrpení. Kdo se radoval z vítězného konce války, byl urážen, vojínům byla strhávána válečná vyznamenání a důstojníci byli napadáni na ulicích: "Po válce byli vysloužilci veřejně hanobeni a tupeni, často biti, a ba i dýkami napadáni, místo národního trojbarevného praporu vyvěšoval se zpravidla prapor rudý a všichni lidé ve stejnokroji, jak policie, tak vojsko, byli prohlašováni za vrahy, najaté měšťáky. Nezřídka házely ženy z oken a dveří svých příbytků láhve, pekáče, lily pomeje a jiné věci na vojsko, pochoduující v ulicích. Autobusy nepokračovaly v jízdě, nastoupil-li člověk ve stejnokroji. Pomníky padlým byly rozbíjeny a když se to hodilo, podnikaly se útoky i na vojenské pohřby." Mnoho socialistů a příznivců dělnického hnutí, tím bylo zhnuseno a odklonilo se od socialismu a přešlo k táboru jeho odpůrců. Jakmile válka skončila, otevřela se před Itálií perspektiva těžké hospodářské krize. Prudký pokles vojenských zakázek a obtížný přechod k mírovým výrobním programům pro omezený vnitřní a nejistý zahraniční trh vyvolaly potřebu radikálně snížit výrobu v okamžiku, kdy demobilizace armády začala uvolňovat velký počet pracovních sil. Rostla nezaměstnanost, v kritickém stavu se octly státní finance. Italská vláda získala za války od Velké Británie a USA značné úvěry na nákup surovin, zbraní a potravin a po válce vyvstala otázka, jak splatí své zahraniční dluhy. Znehodnocování italské liry vyvolalo růst drahoty základních životních potřeb. Italské dělnictvo odpovědělo protidrahotními demonstracemi a vlnou stávkových bojů za zvýšení mezd. Vláda ministerského předsedy Vittoria Orlanda postupovala za této situace s váhavou opatrností. Radikalizace mas dosáhla brzy takových rozměrů, že ji nemohla zastavit represivními opatřeními. Podnikatelské kruhy zachvátil strach z revoluce. Představenstvo Italské socialistické strany (ISS) ovládané levicovými maximalisty předložilo návrh nového programu strany, který předpokládal nastolení socialistické republiky a diktatury proletariátu. Italští maximalisté vytyčili jednoznačný kurz na boj za vítězství proletářské revoluce. Pohotověji než socialisté reagovali na radikalizaci rolnictva představitelé politického katolicismu. Skupina křesťanských politiků, kterou vedl sicilský kněz Luigi Sturzo, založila již koncem roku 1918 Lidovou stranu (LS) a začala usilovně zaplňovat politické vakuum, vyvolané sektářským postojem socialistické levice k požadavkům bezzemků, rolnictva a městského řemeslnictva. K Lidové straně se přimykala celonárodní centrála katolických odborů, ustavená v září 1918 pod názvem Italská konfederace pracujících. Do svého I.sjezdu v červnu 1919 získala LS s přidruženými organizacemi 1200000 členů, z toho 920tis. z venkova. Socialistická Všeobecná konfederace práce měla tehdy 2150000 členů, z toho 750000 zemědělských dělníků.

Strany italského expanzivního nacionalismu získaly bezprostředně po válce jedinečnou příležitost odvrátit pozornost obyvatel Itálie od neutěšených hospodářských problémů a rozpoutat hlučnou kampaň za práva Itálie na "plody vítězství". Jakmile bylo uzavřeno příměří, obsadily italské jednotky nejen Trident, Terst a Istrii, ale i další opěrné body, města a ostrovy podél dalmatského pobřeží, kde převládalo jihoslovanské obyvatelstvo. Ohniskem konfliktu se stala zejména města Rijeka a Split, označovaná italsky jako Fiume a Spalato. Jihoslované, kteří v té době vyhlásili svůj vlastní stát, se bránili proti italské okupaci těchto měst. Docházelo k demonstracím a srážkám. Na odpor narazil také pokus italského námořnictva zmocnit se v dalmatských přístavech lodí bývalé habsburské monarchie. Francouzští představitelé v mezispojeneckém námořním velení se postavili na stranu Jihoslovánů. Začal se rýsovat konflikt mezi Itálií a ostatními vítěznými mocnostmi Dohody. Italský nacionalistický tisk rozpoutal šovinistickou protijihoslovanskou kampaň: zkresloval údaje o národnostním složení Dalmácie a šířil nenávist proti slovanským národům na Balkáně.

Jakmile skončila válka a v zemi začala narůstat vlna masové nespokojenosti, nastalo v životě Benita Mussoliniho jedno z nejrušnějších období. Mussolini (1883-1945), původně aktivní člen ISS, od roku 1904 redaktor socialistického listu Popolo v Tridentu, od roku 1912 člen vedení ISS, vedoucí redaktor ústředního orgánu ISS Avanti, byl v roce 1914 zbaven funkce šéfredaktora pro pokusy o zavlečení Itálie do války proti Rakousko-Uhersku. V listopadu 1914 byl vyloučen z ISS. Začal vydávat svůj list Popolo d'Italia, po vstupu Itálie do války 1915 se jako dobrovolník přihlásil do války, 1917 byl raněn a musel opustit vojenskou službu. Po válce postihl, že vedle většiny řadových vojáků, kteří se naučili v zákopech válku nenávidět, se mezi demobilizovanými vyděluje zvláštní kasta lidí, kteří si zvykli spojovat své životní ambice s uniformou, distinkcemi, zbraněmi a násilím. Mussolini dovedl z těchto nálad obratně těžit. Využíval také válkou vypěstované averze frontových vojáků vůči institucím, jejichž představitelé v letech 1915-1918 diskutovali a pohodlně žili v bezpečném zázemí. Z těchto vojáků se rekrutovaly zárodky fašistických bojůvek. Mussolini se však ještě zdaleka nemohl považovat za vůdce nacionalistického hnutí frontových bojovníků v celonárodním měřítku. Organizace demobilizovaných důstojníků, poddůstojníků a vojáků vznikaly souběžně v různých městech převážně z místní iniciativy a neměly jednotné řídicí centrum. Nejvlivnější z nich byly asociace v Římě, Turíně a Miláně. Kromě skupiny kolem Mussoliniho listu Popolo d'Italia v nich hráli významnou úlohu bývalí anarchosyndikalisté a různí nespokojenci a radikálové.

Ve snaze vydobýt si autoritu a hegemonii v tomto různorodém hnutí Mussolini nejen podpořil kampaň "jadranského nacionalismu", ale začal do jejího průběhu vnášet nové způsoby boje, blízké mentalitě militaristických nadšenců.

Krok za krokem vytvářel základní předpoklady pro vznik vlastní celonárodní organizace. Dával najevo, že nechce rozmnožit pestroutu paletu stran a skupin, ucházejících se o parlamentní křesla, ale vytvořit bojové nacionalistické hnutí, které odmítne členění občanů podle stranického klíče, obvyklého v parlamentním systému moci. Nakonec zvolil označení "fascio", tj. "svaz", které mělo vyjadřovat zdánlivou nadstranickost, tj. úsilí o sjednocení všech vrstev a tříd, všech lidí bez rozdílu sociální a politické

příslušnosti k obraně společných "národních zájmů" - jak je chápali jeho stoupenci.

Na 23.března 1919 svolal Mussoliniho list do Milána shromáždění zástupců různých svazů frontových bojovníků z celé Itálie. Dostavilo se několik desítek lidí. Výsledkem byl vznik nové organizace, nazvané Italské bojové svazy. Šlo zatím o trpasličí organizaci, s níž v nastávajících politických bojích nikdo vážně nepočítal. Mussolini se s tím nesmířil a sáhl brzy ke křiklavým násilným akcím, aby si tak vynutil pozornost veřejnosti. Dne 15.dubna 1919 při jednodenní generální stávce, kterou vyhlásila ISS, místní fašisté přepadli nečekaně milánské sídlo socialistického listu Avanti, zpusťošili tiskárnu i redakční místnosti a nakonec budovu zapálili. Událost znamenala pro fašistické bojůvky první "křest ohněm". Vymykala se obvyklým formám politického boje a vyvolala ohlas v tisku.

Bylo to v době, kdy krize Orlandovy vlády vyvolaná hospodářskými nesnázemi poválečného období a radikalizací mas dospěla do akutního stadia v souvislosti s projednáváním italských požadavků na pařížské mírové konferenci. Postup Orlandova kabinetu při přípravách na nastávající diplomatický souboj v Paříži měl v sobě od počátku něco hazardérského. Vláda nejen podporovala, ale přímo podněcovala rozmach "jadranského nacionalismu" v naději, že tím posílí pozici italské delegace vůči spojencům. Nechala se bombardovat telegramy, ve kterých nacionalistické organizace italských menšin v jadranských městech žádaly jménem obyvatelstva připojení k Itálii.

Neshody v otázce italských územních nároků mezi čtyřmi velmocemi (USA, Velká Británie, Francie a Itálie) vyvrcholily při jejich projednávání v Radě čtyř ve dnech 19.-24.dubna 1919. Shoda byla jen v otázce italské anexe Terstu a Horní Adiže (jižní Tyroly). Orlando požadoval navíc Rijeku, Istrii, severní Dalmácii a dalmatské ostrovy. Americký prezident W.Wilson byl ochoten Itálii postoupit pouze část Istrie a ostrovů, kategoricky však odmítal italskou anexi Rijeky a Dalmácie. Clemenceau a Lloyd George doporučovali kompromisní řešení. Orlando, když viděl, že neuspěje, opustil 24.dubna demonstrativně Paříž.

Tato skutečnost vyvolala v Itálii velké vzrušení a poskytla nacionalistickým extrémistům jedinečnou příležitost. Americký prezident se stal terčem nevybíravých útoků většiny tisku. Zrodila se legenda o "zmrzačeném vítězství", o proradných spojencích, kteří by chtěli oloupit Itálii. Po zemi se šířily protiamerické demonstrace.

K najaktivnějším účastníkům nacionalistické kampaně patřili fašisté, kteří v čele s Mussolinim se chopili příležitosti demagogicky vylíčit probíhající události jako odboj italského "proletářského" národa proti "západním plutokraciím". Gradace Mussoliniho neurvalých útoků proti Orlandově vládě a parlamentu měla své pozadí. V militaristických kruzích Itálie, zejména mezi generalitou a jinými vysokými důstojníky, prudce narůstala nespokojenost s výsledky pařížských jednání a chuť předat řízení osudu země do róznnějších rukou.

Orlando podnikl poslední pokus zachránit si reputaci a dát nacionalistickým stoupencům italské expanze konkrétní cíl, který by nenarazil v Paříži na odpor spojenců. Připravoval plán na italskou vojenskou expedici do Zakavkazska. Tento plán se mu již nepodařilo uskutečnit. Při hlasování v parlamentě 19.června 1919 podpořilo vládu pouze 78poslanců, 262poslanců bylo proti. Orlandův kabinet musel odstoupit.

Francesco Nitti, jmenovaný novým ministerským předsedou, přenesl těžiště vládní činnosti k vnitropolitickým otázkám. Jeho vláda se opírala o koalici radikálů, liberálů a lidovců. Přikročil k budování Královské gardy - dobrovolnické branné organizace ve službách vlády, která měla podchytit demobilizované důstojníky, poddůstojníky a vojáky a přeměnit je v mocenskou oporu režimu. Zrušil italskou vojenskou expedici do Zakavkazska a slíbil, že žádný italský voják se nezúčastní vojenské intervence v Rusku. 12.září 1919 došlo ke vzpouře italských jednotek v Dalmácii, které obsadily město Rijeku, s tím, že ji nikdy nevydají Jihoslovanům.

V listopadu 1919 se konaly parlamentní volby. Liberální strany, které od vzniku sjednocené Itálie měly většinu, klesly nyní z 300 na 200 mandátů v 500členném parlamentě. Největším překvapením listopadových voleb byl pronikavý úspěch lidovců, kteří získali 100poslaneckých křesel proti dosavadním³³. Jako nejsilnější strana vyšla z voleb ISS, která rovněž získala 3x tolik křesel než dříve (1913), a to 156.

Na sjezdu ISS v Bologni v říjnu 1919 získala většinu hlasů - 69% - platforma maximalistů, která potvrdila vstup ISS do Komunistické internacionály. Maximalisté setrvali na pozicích jednoty s tzv. reformisty, kteří získali na sjezdu 20% hlasů. Komunistická platforma získala pouze 5%.

Velkým zklamáním se staly listopadové volby pro stoupence výbojného nacionalismu a fašismu. Poklesly naděje, že nacionalistická vzpoura, zahájená v Rijece, se rozšíří na celou Itálii.

Ve snaze alespoň částečně vyrovnat hrozivou bilanci státního rozpočtu nechala Nittiho vláda královským dekretem ze 4.června 1920 - tedy bez souhlasu parlamentu - zvýšit cenu chleba o 50%. Stačilo několik dnů, aby bylo vládě jasné, že může v zemi dojít k boji na barikádách, když okamžitě neustoupí. Již 9.června Nitti dekret odvolal a podal demisi.

Novým ministerským předsedou se stal předválečný předseda vlády Giovanni Giolitti, starý vůdce italských liberálů. Zformoval koalici liberálů, lidovců a sociálních demokratů. Jeho vláda se zřekla italských nároků na Albánii a stáhla italské jednotky z této země. Dne 3.srpna 1920 byla obnovena nezávislost Albánie v předválečných hranicích.

V srpnu 1920 v důsledku výluky v milánském závodě Alfa-Romeo vzplanula rozsáhlá a nebezpečná revolta kovodělníků. Zúčastnilo se jí v různých městech více než půl miliónu dělníků. Dělnictvo vypuzovalo majitele a úředníky, zmocňovalo se továren a pokoušelo se udržet je v provozu pod vedením dělnických rad: "Pro případ policejního útoku byly zhotoveny zbraně, dělalo se symbolické gesto, že se budou razit mince se srpem a kladivem. V dělnických čtvrtích dodávali drobní obchodníci do závodů potraviny a přijímali na zaplacení bony dělnických organizací... všude vlály prapory se sovětským znakem. Buržoazie žila v panickém strachu. Vláda neintervenovala." Teprve, když dělníkům došlo uhlí a materiál a banky odmítly poskytnout úvěr, začali se sami dožadovat návratu podnikatelů. Generální ředitel Fiatu byl uvítán potleskem, když se objevil v obsazeném závodě.

2. Mussoliniho vítězství

Ve dnech 31.října a 7.listopadu 1920 se konaly obecní a provinční volby. Výsledky voleb ukázaly, že ISS má mezi obyvateli nadále velmi silné pozice. ISS získala většinu v 1/4 obcí a 1/3 provincií. Došlo tak k posílení pozic ISS na úseku komunální

a regionální politiky.

Z různých šarvátek mezi fašistickými černými košilemi a socialisty rozpoutal se na podzim 1920 zápas povážlivé bezohlednosti a krutosti. Oběma stranami bylo používáno obušků, dýk, revolverů i bomb. Byly vybíjeny dělnické domy, přepadány vesnice, pustošeny redakce, každý týden se udály nějaké krvavé výtržnosti, atentáty a politické vraždy, páchané tou i onou stranou, hlavně komunisty a fašisty. Vláda zasahovala do fašisticko-socialistické guerilly jen v nejnútnejších případech. V listopadu 1920 podepsala Giolittiho vláda Rapallskou smlouvu mezi Jugoslávií a Itálií, podle které Itálii zůstala Istrie jako zázemí Terstu a město Zadar, celá zbývající Dalmácie byla připojena k Jugoslávii. Rijeka se stala samostatným městem. Přes nespokojenost nacionalistů schválil smlouvu velkou většinou italský parlament.

Ve dnech 15.-21.ledna 1921 se sešel sjezd ISS v Livornu. Byly opět předloženy tři návrhy rezolucí. Reformisté, kteří popírali možnost násilné revoluce v Itálii, získali 8%. Většinou 57% hlasů zvítězila platforma maximalistů, která schvalovala 21podmínek Kominterny s dvěma výjimkami: požadovala zachovat jednotu strany s reformisty a odmítla změnu názvu na komunistická strana. V menšině zůstal se 34% hlasů návrh komunistické levice, která bezvýhradně přijímala podmínky Kominterny. Po hlasování stoupenci levice opustili sál a na vlastním sjezdu vyhlásili založení Komunistické strany Itálie (KSI). Vznikem KSI vyvrcholil diferenciační proces v ISS.

Od konce roku 1920 do léta 1921 se fašistické hnutí rychle šířilo. Mussoliniho svazy měly v říjnu 1919 pouhých 17000členů, v únoru 1921 překročily 100000. Fašistický tisk získával tisíce svých odběratelů. Do fašistických čet vstupovali frontoví vysloužilci, zejména záložní důstojníci a poddůstojníci, příslušníci inteligence a studenti, fanatičtí nacionalisté i lidé, kteří chtěli vybit své sadistické sklony. Fašismus mohl děkovat za svůj lavinovitý úspěch výstřednostem dělnického hnutí, hrubým urážkám vlasteneckých citů, jichž se dopouštěli "marxisté" a "leninovci", stávkám, bojkotům a teroristickým akcím různého druhu, jimiž dělnické syndikáty zneklidňovaly obyvatelstvo. Požadavky, jež dělnické organizace po válce kladly podnikatelům, byly často toho druhu, že podnikatelé je povolovali jen z nutnosti, ze strachu, aby se vyvarovali hněvu dělnických vůdců a sporů s dělnictvem, opilý svou domnělou mocí. Zvláště na venkově vykonávaly odborové svazy skutečnou vládu, a to nejen vůči statkářům a nájemcům, ale i vůči drobným pachtýřům. Boje mezi zaměstnavateli a zemědělskými dělníky na italském venkově byly starého data, po světové válce se však přiostrhly. Statkáři a pachtýři byli nuceni přijímat pracovní podmínky pro ně nepříznivé, jinak byli postiženi bojkotem. Bojkotovaný majitel nebo pachtýř nejen nedostal potřebné dělníky, ale byl mu znemožňován nákup zboží, prodej produktů a dokonce byla odpírána i lékařská pomoc jeho rodině. Socialistické správy obcí jim bránily používat i obecní cesty. Chtěl-li bojkotovaný od odborové organizace dosáhnout odpuštění nebo předejít bojkotu, byl nucen zaplatit nadiktovanou pokutu.

Mnoho obcí bylo po válce v rukou socialistických správ, které ne všude si počínaly rozumně. V jednom městě dala socialistická správa odstranit všechna označení ulic a míst, jež nesla jména osob o obec nebo národ zasloužilých, a nahradila je jmény revolucionářů a komunistů. Dokonce i tam vyráběný likér byl

nazván "bolševický". Proti těmto socialistickým komunám obracely se v přední řadě paličské výpravy fašistů. Bylo třeba, aby umírnění socialisté společně s Lidovou stranou a dalšími občanskými stranami energicky a bezohledně uplatnili zákon a právo jak proti výstřednostem komunistů a anarchistů, tak i proti výstřednostem jejich odpůrců. Reformisté v socialistické straně však podceňovali nebezpečí, neuvědomující si, že počínání komunistů uvádí zemi v bezprávný stav a popuzuje proti dělnictvu veřejné mínění. Vůdci maximalistů v ISS by byli ochotní připustiti jakýkoliv zákrok proti fašistům, nikoliv však proti výstřednostem komunistů. Byli v zajetí iluze, že Itálie kráčí neodvratně k sociální revoluci.

Po celé Itálii od Alp až po Kalábrii neustávala guerilla, zvětšující téměř den co den počet svých obětí, zatímco po celé zemi propukala stále mocněji touha po obnově klidu a pořádku. Poměry v Itálii, z nichž se zrodilo vítězství fašismu, vylíčil autor Kristovy biografie italský spisovatel Giovanni Papini následujícími slovy: "za půltřetího roku, jež uplynuly od příměří na válečném poli, přivodila občanská válka mezi námi samými více mrtvých a raněných než velká bitva světové války... Kdo unikl zuřivosti nepřítelů, je zabíjen svými bratry, muži, kteří přišli na svět v domovech, jež stály vedle jeho domu, syny matek jeho vlastní rasy a muži, kteří mluví stejnou řečí a stejnou chovají lásku ve svých srdcích."

Výsledek parlamentních voleb 1921 byl pro Giolittiho zklamáním. Giolittiho "národní blok" sice získal 275 křesel, tj.

nadpoloviční většinu, zvýšil se také počet poslanců Lidové strany, která získala 107 křesel. V rámci "národního bloku" zasedlo v parlamentě také 35 fašistických poslanců v čele s Mussolinim. Ve svém prvním parlamentním projevu 21. června 1921 B. Mussolini napadl Giolittiho vládu za její zahraniční politiku. O několik dní později podal Giolitti a jeho vláda demisi.

Počátkem července 1921 se zformovala nová italská vláda, opřená o koalici stran levého středu, včetně Lidové strany. Ministerským předsedou se stal socialista Ivanoe Bonomi. Pod tlakem veřejného mínění a ministrů z Lidové strany vyhlásila vláda zpočátku kurz na energičtější obnovu veřejného pořádku.

Během září a října 1921 však rozpoutal fašismus novou sérii "kárných výprav". Sjezd ISS v říjnu 1921 v Miláně ukázal začínající úpadek ISS, jejíž vedení setrvalo nadále na jednotě strany. Vláda kolísala mezi kapitulantskou smířlivostí a pokusy vyvolat zdání "pevné ruky". Nové výpravy fašistických squadrů (squadra = četa, oddíl) ve většině případů nenarazily na odpor státní moci a spáchané zločiny zůstaly nepotrestány. Tu a tam však docházelo ke konfliktům mezi fašisty a složkami státního aparátu.

V průběhu roku 1921 vzrostl počet příslušníků fašistického hnutí na více než trojnásobek. V době fašistického sjezdu

7.-10. listopadu 1921 v Římě, na kterém se ustavila Národní fašistická strana, měly fašistické svazy již 320 tis. členů. Jejich sociální složení bylo pestré: 24% rolníků a zemědělských dělníků, 15% průmyslových dělníků, 15% zaměstnanců, 13% studentů, 12% statkářů, 9% obchodníků, 6,5% svobodných povolání, 3% továrníků.

Když zdiskreditovaný Bonomiho kabinet musel v únoru 1922 definitivně opustit politickou scénu, stal se po dlouhých tahanicích premiérem Luigi Facta, bázlivý a nepříteliš prozíravý provinční advokát s nevelkými zkušenostmi ve vládních funkcích.

Od konce roku 1921 do léta 1922 vyvrcholila v Itálii hospodářská krize. Došlo k úpadku dvou největších italských hutních monopolů, k bankrotu Národní eskontní banky, mnoho řemeslníků a obchodníků se octlo v bezvýchodném postavení. Počet nezaměstnaných stoupl v lednu 1922 na 606tis. osob. V italské společnosti se dále zrychlil proces polarizace, který podemílal sociální základnu liberalismu.

Fašistické straně se otevřely nové možnosti. Po agrárních krajích nastal výrazný odklon od parlamentarismu také u značné části sociálních vrstev průmyslových oblastí. Kromě "velkého světa" financí a průmyslu se přikláněli k fašismu také četní příslušníci středních vrstev měst a venkova, rozlícení ztrátou peněz při bankrotu Národní eskontní banky a zachvácení strachem, že hospodářská krize zruinuje jejich obchody a dílny. Byli ochotni hledat spásu ve vládě "silné ruky". Fašisté se rovněž zaměřili na nezaměstnané a dovedně využívali jejich hněvu.

Na rozdíl od roku 1921, kdy převládaly pustošivé akce squadristů v místním a regionálním měřítku, staly se na jaře a v létě 1922 typickým jevem sraza, mobilizace a vojensky orientované operace tisíců a desetitisíců ozbrojených fašistů, zaměřené zejména na okupaci významných městských center. Cíl byl vždy stejný: zničit komunistické, socialistické a odborové organizace, vyhnat prefekty, kteří se nepodřizovali dost ochotně fašistické z vůli. Oddíly squadristů dostaly jednotnou celostátní organizaci a velitelskou strukturu se zkušenými důstojníky. Vnější projevem byl nový název - Fašistické milice.

Když socialistické odbory vyhlásily na 1.-4.srpna 1922 generální stávkou na obranu politických a odborových svobod, rozpoutali fašisté ve dnech 2.-8.srpna 1922 po celé severní a střední Itálii vlnu teroru. Svým rozsahem daleko překonala všechny dosavadní výpravy a expedice černých košil. Nebylo snad jediné město, kde by fašisté neřádili - násilně obsazovali radnice, pustošili budovy sekretariátů, redakcí, tiskáren a klubů IKS, ISS a odborů. Velkou výhodou pro fašisty byla jejich velká pohyblivost. Na nákladních autech se přesunovali z místa na místo. V Janově zničili budovu socialistického listu Lavoro (Práce), v Miláně vypálili budovu ústředního orgánu ISS Avanti. Tímto terorem se jim podařilo generální stávkou zlikvidovat. Fašisté ovládli pole. Národní rada fašistické strany 13.srpna 1922 schválila Mussoliniho stanovisko, že k dobytí moci je nutno postupovat současně po dvou kolejích: legální cestou, prostřednictvím existujících parlamentních institucí, a současně přípravou ozbrojeného převratu.

Od srpna do října 1922 šly politické odborové a ozbrojené formace fašistického hnutí z akce do akce. Došlo znovu k okupaci některých měst. Nucené demise komunistů, socialistů a jiných antifašistů z obecních zastupitelstev byly na denním pořádku. Po porážce srpnové generální stávky došlo k hluboké krizi v ISS, která vyvrcholila počátkem října 1922 na sjezdu ISS v Římě, kdy maximalistická většina vyloučila reformisty ze strany, a tak došlo k rozdělení strany na dvě téměř stejné poloviny. Socialistická Všeobecná konfederace práce vyhlásila nezávislost na politických stranách.

Mussolini zatím využíval rozporů v demokratickém táboře. Udržoval spojení se všemi skupinami, které potřeboval neutralizovat nebo využít pro své plány. Souběžně podněcoval naděje různých politiků, že s ním mohou udělat "dobrý obchod" a dokonce dospět s podporou fašismu k naplnění svých osobních ambicí, ovšem za předpokladu,

že projeví pochopení pro "oprávněné požadavky" fašistů. Jedinou silou, která po srpnu 1922 mohla zmařit pokus o fašistický převrat, byla armáda. Většina důstojníků byla vychována monarchisticky a běžný projev vojenské cti se u nich kryl s věrností vládnoucí dynastii. Proto se Mussolini vzdal myšlenky zavést v Itálii republiku a postavil se za monarchii. Tím si získal stoupence i v královské rodině: královnu matku Margaretu Savojskou a králova synovce vévodu d'Aosta. Nyní mohl Mussolini počítat i s podporou vysokých důstojníků, kteří sympatizovali s fašismem.

24.-26.října 1922 se konal v Neapoli sjezd fašistické strany. Sjezd se stal pouhou kulisou, která kryla horečné přípravy "pochodu na Řím". Bylo rozhodnuto, že akce proti hlavnímu městu se zúčastní asi 70tis. mužů.

Pravicoví liberálové a nacionalisté vyhrožovali: fašistický "pochod na Řím" lze odvrátit pouze okamžitým odstoupením Factova kabinetu. Vláda vyhlásila výjimečný stav, předala civilní moc do rukou armády, ale sama podala demisi. Král Viktor Emanuel III. zjistil, že v politických kruzích dvora a ve vedení armády převládá snaha vyhnout se konfliktu s fašisty.

□ 28.října 1922 □ začaly fašistické oddíly po celé severní a střední Itálii obsazovat důležité objekty. Na ozbrojený odpor narazili fašisté jen ojediněle. Armáda většinou nezasahovala a ponechávala událostem volný průběh. Když se ministerský předseda Facta dostavil ke králi s žádostí o podpis dekretu o výjimečném stavu Viktor Emanuel III. odmítl a vzal tak na sebe plnou zodpovědnost za úspěch fašistického převratu. Král označil fašisty za "vlastence". Na krále snad zapůsobila skutečnost, že jeho synovec vévoda d'Aosta byl ve styku s fašisty.

Představitelé velkopřemyslu intervenovali u krále, aby pověřil Mussoliniho sestavením nové vlády. Během odpoledne Mussolini obdržel pověření. 39letý B.Mussolini se stal nejmladším ministerským předsedou v dějinách Itálie. Kromě funkce premiéra si ponechal ještě zahraničí a vnitro. Další tři fašisté obsadili finance, spravedlnost a ministerstvo pro osvobozená území. Armáda dostala ministerstvo obrany a ministerstvo námořnictva. Vůdce nacionalistů Federzoni se stal ministrem kolonií. Ve vládě byli dále dva zástupci Lidové strany (poklad, práce), čtyři liberálové (zemědělství, školy, veřejné práce, průmysl) a jeden sociální demokrat (pošty). Ve svém vládním prohlášení před parlamentem 15.listopadu 1922 Mussolini prohlásil, že mohl parlament proměnit v bivak fašismu, vytvořit výhradně fašistickou vládu, ale že alespoň v tomto prvním přechodném období to nechtěl učinit. Tím naznačil, že fašistická diktatura v Itálii bude nastolována postupně.

Politické kruhy, reprezentující režim parlamentní konstituční monarchie, daly svou poddajností vůči fašistickému náporu najevo, že spatřují ve "skoku do tmy" - v přechodu k fašistické diktatuře - zároveň příležitost pro naplnění vlastních zájmů. Fašismus byl pro ně "menší zlo" - vyvažované nadějemi na přeměnu Itálie v "silný stát" - navenek i uvnitř.

Skutečnost, že Mussolini pojal do své první vlády zástupce nejdůležitějších demokratických stran a nepokusil se ihned rozehnat parlament, vyvolala u mnoha italských liberálů iluzi, že se fašistická strana přizpůsobí pravidlům parlamentní hry a bude v případě potřeby vystřídána jinou kombinací. Události let 1922-1926 však vyvrátily tuto iluzi důkladně. Neodešel Mussolini, ale zmizela parlamentní fasáda fašistické diktatury.

Politické strany v parlamentě odhlasovaly Mussoliniho vládě plné moci do konce roku 1923. Schválily Mussolinim předložený nový volební řád, jehož hlavním obsahem bylo, že kandidátní listina, která ve volbách obdrží 25% hlasů, dostane 2/3 mandátů. Podle tohoto nespravedlivého volebního zákona dostali fašisté ve volbách do parlamentu v dubnu 1924 374 mandátů.

Dne 10. července 1924 došlo k únosu a zavraždění socialistického poslance Giacomo Matteottiho fašisty. Byl to pokus zastrašit opozici, která útočila na vládu pro potlačování svobody hlasování při volbách. Zločin vyvolal masové pobouření, opozice opustila parlament (aventinská opozice), žádala vyšetření vraždy, obnovu ústavních poměrů, odstoupení vlády, rozpuštění Fašistické milice a nové demokratické volby.

Následovala likvidace protifašistické opozice, aktivní příslušníci opozice byli uvězněni, internováni na Liparských ostrovech nebo donuceni emigrovat. Příslušníky parlamentu zůstali pouze fašističtí poslanci. Došlo k likvidaci místní samosprávy, která byla nahrazena vládními komisemi, byl zaveden trest smrti, zřízen mimořádný státní soud, vydány zákony proti politickým emigrantům a ilegálním společnostem. Vláda byla zmocněna propustit nepohodlné úřednictvo a zaměstnance.

Od roku 1925 činnost vlády usměrňovala Velká fašistická rada, které předsedal Mussolini. Ministry se mohli stát pouze členové fašistické strany. Politické strany a nefašistické odbory byly zahrnuty do ilegality. V roce 1928 byla provedena změna ústavy, podle které byl senát jmenován králem z členů královské rodiny, církevní hierarchie, vysoké byrokracie, velkostatkářů a podnikatelů. Zákonodárným orgánem místo poslanecké sněmovny se stala Velká fašistická rada, jejíž zasedání byla tajná. Došlo tak k nastolení otevřené fašistické diktatury v Itálii. Již v červnu 1925 mohl Mussolini na sjezdu své strany zvolat: "Zdolali jsme parlamentarismus".

3. Fašismus a nacismus

Fašismus se obracel k některým myšlenkám velkých mužů italských dějin (Danteho, N. Macchiavelliho, G. Mazziniho, C. B. Cavoura) a eklekticky z nich vybíral, co se mu hodilo; jako inspirace mu sloužily ideje francouzských syndikalistů A. Blanquiho a G. Sorela. Ale rozhodujícím zdrojem bylo učení italského sociologa Vilfreda Pareta - Mussolini se sám považoval za jeho žáka. Jako výchozí bod při formulování fašistické ideologie posloužila Mussolinimu Paretova teorie elity: podle ní jen určitá skupina lidí, nadaná mimořádnými vlastnostmi, může vládnout.

Dějiny jsou prý tvořeny elitami, které po období vzestupu a uchopení moci upadají a jsou nahrazovány jinými elitami. Historie je tak "koloběhem elit", masy lidí jsou jen vhodným objektem, jímž se manipuluje. Ideologie je nástrojem boje o moc, je směsicí pravdy a lži, emocí a chtění. Naproti tomu nacismus nenacházel tak jednoznačnou autoritu, jakou představoval pro fašismus Pareto. Nacismus se hlásil vyváženěji k jednotlivým stránkám učení více myslitelů. Z J. G. Fichteho přejímal vypjatý německý nacionalismus, z J. A. Gobineaua teorii o nerovnosti ras s nadřazováním nordické rasy nad ostatní. Na rasovou teorii navazoval německý spisovatel anglického původu H. S. Chamberlain, podle něhož je v rasové otázce ukryt klíč civilizace, přičemž určující pro historii lidstva je boj mezi Teutony a Židy. Dalším zdrojem nacistické ideologie byl F. Nietzsche s důrazem na pruský nacionalismus a antisemitismus, s vírou v příchod nadčlověka. Nacismu bylo blízké i opěvování germánského dávnověku v operách

Richarda Wagnera, které dojímal Hitler až k slzám. Je ovšem třeba jmenovat i O. Spenglera s jeho teorií zániku západního světa (Untergang des Abendlandes) a s tezemi o "pruském socialismu". Zatímco duchovním otcem fašismu byl Mussolini, na formování nacistické ideologie měl vedle Hitlera velký podíl Alfréd Rosenberg, Němec z Východu, nenávidějící Slovanů a Židy. Ten viděl v německé národní pospolitosti záchranu árijských Němců před náboženskou vírou; každý národ a každá rasa prý žije dle svých vnitřních odlišných zákonů, podle zákonů krve a duše. Nacismus krmil německého člověka nepřebornou řadou mýtů, z nichž jmenujme jen některé: mýticky pojatá duše, jež naplňuje Volksgemeinschaft - společenství Němců kdekoli na světě - nadřazenost árijské rasy, mýtus nadčlověka, kult síly a armády, silou oplývající Herrenvolk - panský národ - předurčený k vládě nad lidstvem, téze o "neporažené armádě" v 1. světové válce, víra ve všemocnost propagandy aj. Nejdůležitější však byl mýtus "vůdce a jeho družiny" - téměř zbožnění Führera, který vyžaduje od svého národa slepou poslušnost. Fašismus se z tohoto hlediska nemohl nacismu vůbec rovnat. Kult Mussoliniho byl v Itálii povrchní, omezený na vrstvu jeho stoupenců.

Fašismus se vracel k ideálu antického Říma. Nacismus viděl svůj dávný vzor v urgermánství. Své ideály hledal tudíž v daleko primitivnějších zdrojích.

Fašismus byl víc hnutí než ideologie, byl budován především na tézi, že život je stálý boj. Nacionální socialismus byl světový názor, tedy určitá filosofie dějin. Proto byl myšlenkově podstatně propracovanější.

Fašismus se ústy Mussoliniho rasové teorii nejprve posmíval, později nedůsledně a ve zředěné formě aplikoval některé její zásady. Naproti tomu v nacismu měla rasová teorie klíčový význam. Z ní vycházela eugenická praxe a snaha zachovat árijskou rasu čistou. Z árijských ras je nejhodnotnější rasa nordická, předurčená k panování nad světem. Jejím antipodem je "protirasa" - rasa židovská. Podle Hitlera existuje větší rozdíl mezi člověkem nordické rasy a Židem než mezi Židem a lidoopem. Mezi nordickou a židovskou rasou nemůže existovat smír, pouze boj na život a na smrt. Krev a půda se promítá do duše národa a nacistická ideologie prý prýští přímo z této podstaty. Nejvyšším mravním postulátem německého národa je čest, touhou Židů je bohatství a panství nad světem, prostředkem pak lež a nenávisť.

Fašismus chtěl v moderních podmínkách obnovit římské imperium v omezeném rozsahu kolem Středozemního moře (Mare nostrum). Cíle nacismu byly světovládné. Nacionálně socialistický pangermanismus usiloval prostřednictvím německého národa o dobytí světa. Hodlal sjednotit Němce ve všech koutech světa v národní společenství, jež lpí na půdě a domovině a je k sobě připoutáno prvkem krve. Pro fašismus se stal pramenem vší autority stát. Pro nacismus to byl národ.

Krutost fašistického režimu byla veliká, ale nemohla se rovnat krvežiznivosti nacismu (viz řešení vnitrostranických sporů v "noci dlouhých nožů", zvrácené pokusy na lidech, masové vyhlazovací tábory atd.).

Rozdíl mezi povrchností fašismu a systematickostí, precizností nacismu byl zřejmý na první pohled. Spočíval ovšem i v odlišné mentalitě Italů a Němců.

Fašismus vznikl v národě s latinskou křesťanskou minulostí, kde katolická církev měla vždy mimořádnou autoritu, chyběly však

militaristické tradice. Nacismus vystupoval protinábožensky a uplatnil se v národě převážně protestantském, v němž kult armády měl pevné zázemí.□